

1749

1920

84

F-71

«ՔՈՒԲԱՅ» ԻՆ ԵՕԹՆՈՅԸ

Հարցում մը կ'ըլլայ և շատ անգամ եղած է ինծի :

— Ինչպէս ճանչցած եմ Արսէն Լիւբէնը :

Ամէն ոք գիտէ թէ ես կը ճանչնամ զայն : Մանրամասնութիւնները, զորս կը գիզեմ այս զարմանալի մարդուն վրայ, անհերքելի իրողութիւնները, զորս կը պարզեմ, նոր ապացոյցները, զորս կը բերեմ, մեկնութիւնը, զոր կուտամ կարգ մը արարքներու մասին, որոնց արտաքին ցոյցերը միայն տեսած են մարդիկ, առանց գաղտնի պատճառներուն և անտեսանելի մեքենականութեան թափանցելու, այս ամէնքը կ'ապացուցանեն եթէ ոչ մտերմութիւն մը, — զոր Լիւբէնի գոյութիւնն իսկ անկարելի պիտի դարձնէր — այլ գոնէ բարեկամական յարաբերութիւններ և գաղտնիքի մոտանութիւններ, չարունակական կերպով :

Բայց ինչպէս ճանչցայ զայն : Իր պատմագիրը ըլլալու շնորհը սփռիկէ կուգայ ինծի : Ինչո՞ւ ես և ո՞չ ուրիշ մը :

Պատասխանը դիւրին է : Դիպուածը միայն առիթ տուած է ընտրութեան մը, որուն մէջ իմ արժանիքս դեր մը չունի բնաւ : Դիպուածն է որ անոր ճամբուն վրայ դրաւ զիս : Դիպուածով էր որ իր ամէնէն տարօրինակ ու ամէնէն խորհրդաւոր արկածներէն մէկուն խառնուեցայ : Վերջապէս դիպուածով էր որ դերակատար եղայ տուամի մը մէջ, որուն հիանալի բեմադրիչը եղաւ, — մութ և կնճռոտ տուամ մը ա՛յնպիսի իրադարձութիւններով որ կը չփոթիմ, անոր պատմութեան ձեռնարկելու պահուն :

Առաջին արարուածը տեղի կ'ունենայ Յունիս 22էն 23ի շունահալու այն նշանաւոր գիշերը, որուն վրայ այնչափ խօսուեցաւ : Եւ, իմ մտիս, — ըսենք անմիջապէս —, այս պարզալին մէջ իմ բռնած բաւական անտուր ընթացքս կը վերադրեմ մտքի այն խիստ մասնաւոր վիճակին, ուր կը գտնուէի տուն դարձած ատեն : Քաջատի ճաշարանին մէջ բարեկամներով ճաշած էինք և իբրեւան ամբողջ ժամերուն, մինչ կը ծխէինք և զնչուական նուազախոս մըրը մեղմադճոտ

«վալս» եր կը զարնէր, ոճիւրներու և զողութիւններու, զար-
հուրելի և խաւարային մեքենայութիւններու վրայ միայն
խօսած էինք: Անիկա քունի համար յոռի պարարտութիւն
մըն է միշտ:

Աէն Մարթէնները օթօմայիլով գացին: Ժան Տաքուի,
և այն սիրուն և անհող Տաքուին, որ վեց ամիս ետքը Մա-
րքի սահմանադրութիւն վրայ ինքզինքը պիտի ուղարկէր ա՛յն-
չափ եղբարկան կերպով մը, — Ժան Տաքուի ու ես մութ
ու տաք այդ գիշերը քալելով եկանք: Երբ Նէօյցի մէջ,
Մայոյի ծառուղիին վրայ տարիէ մը ի վեր բնակած պղտիկ
տանն առջև հասնէք, ինծի բաւ:

— Չե՞ս վախճար ընաւ:

— Ի՞նչ գաղափար:

— Հարկաւ: Այս շէնքը շատ մեկուսացած է, դրացի չի
կայ... Թափուր հողեր... Իրաւ, վատ չեմ և սակայն...:

— Է՛, ուրեմն, զուարթ էք:

— Օ՛հ, ասիկա կ'ըսեմ ինչպէս որ պիտի ըսէի ուրիշ
բան մը: Աէն Մարթէններ իրենց աւազակներու պատմու-
թիւններով տպաւորեցին զիս:

Չեւքոս սեղմելով հեռացաւ: Բանալին հանեցի և զուռը
բացի:

— Օ՛հ, աղէկ, մրմռացի, Անթուան մոռցած է մոմ մը
վառել:

Եւ յանկարծ յիշեցի թէ Անթուան բացակայ էր: Արձա-
կուրդ տուած էի իրեն:

Մութը և լուսթիւնը անմիջապէս անհաճոյ եղան ինծի:
Խարխալելով մինչեւ սենեակս ելայ կարելի եղածին չափ
շուտ և իսկոյն, հակառակ սովորութեանս բանալին դարձու-
ցի և նիքը դրի:

Մոմին բոցը պաղարիւնութիւնս վերադարձուց ինծի:
Սակայն հոգ տարի ատրճանակս պատեանէն հանելու, — եր-
կար հատուցութեամբ խոշոր ատրճանակ մը, զոր անկողնիս
քովը դրի: Այս զգուշութիւնը ա՛յլ աւելի ապահովեց զիս:
Պառկեցայ և, քնանալու համար, ըստ սովորականին, գիշե-
րային սեղանին վրայէն առի ամէն գիշերուան կարգացած
գիրքս:

Շատ զարմացայ: Թուղթ կտրելու գործիքին տեղ, որով
կարգացած տեղիս նշան դրած էի առջի իշիկուն, կը գտնու-

ուէր կարմիր մոմով հինգ տեղէ կնքուած պահարան մը: Ան-
միջապէս առի: Իբր հասցէ կը կրէր անունս և մականունս,
որոնց կ'ընկերանար սա յիշատակութիւնը. «Ստիպողական»:

Նամակ մը, իմ անունիս նամակ մը: Ո՞վ կրնար դրած
ըլլալ այդ տեղը: Բիշ մը ջղայնոտ, նամակը պատուցի ու
կարդացի:

«Ահեալ այն վայրկեանէն, ուր պիտի բանաք այս նա-
մակը, շարժում մը մի՛ ընէք, ձայն մը մի՛ հանէք այլեւս,
ինչ որ ալ պատահի, ինչ որ ալ լսէք: Ապա թէ ոչ կորսը-
ուած էք:»

Ե՛ս ալ վատ մը չեմ և ուրիշի մը պէս գիտեմ իրական
վտանգի մը դիմադրաւել կամ ժպտիլ մտացածին կորուստ-
ներու վրայ, որոնցմէ կը խրաչի, կը չլմորի մեր երևակայու-
թիւնը: Բայց, նորէն կ'ըսեմ, մաքի անսովոր կացութեան մը
մէջ էի, աւելի դիւրաւ կը տպաւորուէի, և ջիղերս թունդ
ելած էին: Եւ յետոյ, այս ամէնուն մէջ խռովիչ և անբա-
ցատրելի բան մը չկա՞ր, որ ցնցէր ամէնէն անվերներ հողին:

Մատներս տենդոտ կերպով կը սեղմէին թուղթը և աչ-
քերս շարունակ կը կարդային սպառնալից խօսքերը. «չար-
ժում մը մի՛ ընէք, ձայն մը մի՛ հանէք...», ապա թէ ոչ
կորսուած էք...» Ասիկա կատակ մը, տխուր խաղ մըն է,
մտածեցի: Մնդալու վրայ եղայ, նոյնէսկ ուղեցի բարձր ձայ-
նով խնդալ: Ո՞վ արգելեց ինծի: Ի՞նչ անորոշ երկիւղ մը կու-
կարգս ճնշեց:

Գոնէ մոմը պիտի մարէի: Ո՛չ, չկրցայ մարել: «Շար-
ժում մը մի՛ ընէք, ապա թէ ոչ կորսուած էք», գրուած էր:

Բայց ինչո՞ւ պաշարել այս տեսակ ինքնաթելադրու-
թիւններու դէմ, որոնք շատ անգամ աւելի տիրական են
քան թէ ամէնէն ձգբիտ եղելութիւնները: Աչքերս գոցելէ
զատ ուրիշ ընելիք չունէի: Եւ գոցեցի աչքերս:

Նոյն պահուն, թեթեւ աղմուկ մը լսուեցաւ լուսթեան
մէջ, յետոյ ճարճատիւններ: Եւ ինծի անանկ եկաւ թէ ա-
տնք կուգային յարակից մ'եմ սրահէ մը, զոր աշխատութեան
ոնենակ ըրած էի և որմէ նախասենեակով միայն բաժնուած
էի:

Իրական վտանգի մը մօտաւորութիւնը դերադրողեց
զիս: Ինծի այնպէս եկաւ թէ պիտի ելլէի, ատրճանակս պիտի
առնէի սրահ պիտի վազէի, Սակայն չեղայ: Իմ դէմս, ձա-

խակողմի պատուհանին վարագոյրներէն մէկը շարժած էր :

Կարելի չէր կասկածիլ . — շարժած էր : Տակաւին կը շարժէր : Եւ տեսայ — ծ'ն, որոշապէս տեսայ — որ վարագոյրներուն եւ պատուհանին միջեւ, այդ խիստ նեղ միջոցին մէջ կը գտնուէր մարդկային էակ մը :

Եւ այդ էակն ալ զիս կը տեսնէր : Ստոյգ էր թէ զիս կը տեսնէր կերպասին խիստ լայն հիւսուածքներուն մէջէն : Այն ատեն ամէն բան հասկցայ : Մինչ միւսները իրենց աւարը կը տանէին . ասոր պաշտօնն էր տեղէն շարժիլ չտալ ինծի, ելլիլ, ատրճանակ մը առնել : Անշարելի էր . . . Մարդը հոն էր և ամենափոքր շարժումին ամենաուղիղն ձայնին : Կորսուած էի :

Ուժգին հարուած մը ցնցեց տունը : Անոր յաջորդեցին պզտիկ հարուածներ երկու կամ երեք խմբումներով, ինչպէս հարուածները մուրճի մը, որ բեւեռներու վրայ կը զարէ : Կամ գոնէ ես այսպէս կ'երեւակայէի ուղեղիս շփոթութեան մէջ : Եւ ուրիշ աղմուկներ զիրար խառնեցին . — ճշմարիտ ժխտք մը, որ կ'ապացուցանէր թէ բնաւ հոգ չէին քներ և կատարեալ ապահովութեամբ կը գործէին :

Իրաւունք ունէին : Չարժեցայ : Վատութիւն եղաւ ապիկա : Ո՛չ, անէացում մանաւանդ, անդամներէս մէկ հատը միայն շարժելու ամբողջական անկարողութիւն : Նաև իմաստութիւն, վասն զի, վերջապէս, ինչո՞ւ պաշարիլ : Այդ մարդուն ետև ուրիշ տասը մարդեր կային, որոնք անոր կոչը լսելով պիտի գնային : Քանի մը ստահակներ ու քանի մը գեղօրներ, աղատելու համար կեանքս վտանգէի :

Եւ այս տանջանքը գէշերն ի բուն տեւեց : Անտանելի տանջանք, սոսկալի անձկութիւն : Աղմուկը ընդմիջուած էր, բայց ես անոր վերոկսելուն սպասելէ չէի դադարեր : Եւ մա՞րդը, որ իմ վրաս կը հսկէր, զէ՛ն ի ձեռին : Սարսափահար նայուածքս չէր բաժնուեր անկէ : Եւ սիրտս կը բարախէր եւ քրտինքը կը հոսէր ճակատէս և բոլոր մարմինէս :

Եւ յանկարծ անբացատրելի բարօրութիւն մը գրաւեց զիս : Կաթնավաճառի կառք մը, որուն ձայնը կը ճանչնայի, անցաւ ծառուղիէն և միևնոյն ատեն օտապաւորութիւնը ունեցայ թէ արշալոյսը կը սպրդէր գոց վարագոյրներուն մէջէն և թէ դուրսը քիչ մը լոյս կը խառնուէր մութին :

Եւ լոյսը ստաւ սենեակին մէջ : Եւ ուրիշ կառքեր ան-

ցան : Եւ գիշերուան բոլոր ուրուականները անհետացան :

Այն ատեն մէկ թեւս անկողինէն դուրս հանեցի յամբօրէն, ծածկամաարար : Դէմս բան մը չչարժեցաւ : Աչքերով նշան դրի վարագոյրին ծալքէն, ճիշտ այն տեղին, ուր պէտք էր ուղղել զէնքս : Կատարելիք շարժումներու ճշգրիտ հաշիւը բրի և արագօրէն ատրճանակս առնելով պարպեցի :

Անկողնէն ցատկեցի ազատութեան ճիշով մը և վարագոյրին վրայ խոյացայ : Կերպարը ծակած էր : Ապակին ալ նոյնպէս : Գալով մարդուն, չէի կրցած դարձել անոր օտապարզ պատճառաւ որ մարդ չկար հոն :

Մարդ չկար : Այսպէս, ամբողջ գիշերը իրնոտացած էի վարագոյրին մէկ ծալքէն : Եւ այդ միջոցին չարագործներ . . . կատաղօրէն և թափով մը, զոր ո՛չ մէկ բան կրցաւ կեցնել, բանալին դարձուցի, դուռս բացի, նախառնեակէն անցայ, ուրիշ դուռ մը բացի և սրահ խոյացայ :

Բայց ապշութիւն մը սեմին վրայ գամեց զիս շնչաւ պառ, արտաքին մարդուն բացակայութեան համար զգացածէս աւելի մեծ զարմանքի մատնուած : Բան մը անհետացած չէր : Այն բոլոր բաները, որոնց համար կ'ենթադրէի թէ տարուած էին ինչպէս կահեր, նկարներ, թաւիչներ, մետաքսեղէններ, — այս բոլոր բաները իրենց տեղը կը գտնուէին :

Անհամեմալ տեսարան : Աչքերուս չէի հաւատար : Սակայն ժխտք, տեղափոխութեան այդ աղմուկները : Սենեակին ամէն կողմը պտտեցայ, պատերը քննեցի, գիտցած բոլոր ատարակներուս ցուցակը պատրաստեցի : Բան մը պակասած չէր : Եւ ինչ որ ամէնէն աւելի կը շփոթեցնէր զիս, սա՛ էր թէ չարագործներուն անցքը ցոյց տուող նշան մը, տեղափոխուած աթոռ մը, քայլի հետք մը չկար :

— Կնցիկ նայինք, կ'ըսէի իւրովի, դուրս երկու ձեռքերուս մէջ առնելով, խենթ մը չեմ սակայն . . . աղեկ լսեցի :

Սրահը քննեցի բթնալի առ բթնալի, խուղարկութեան խիստ մանրազնին եղանակներով : Ի դուրս : Կամ մանաւանդ . . . բայց կրնայի՞ անկիա իբր գիւտ մը նկատել : Տախտակամածին վրայ ձգուած պարսկական պզտիկ գորգի մը տակէն թուղթ մը առի, խաղի թուղթ մը : «Բուրա»ի եօթնոց մըն էր, Ֆրանսական խաղի թուղթերու «բուրա»յի եօթնոցներուն պէս, որ սակայն ուշադրութիւնս գրաւեց բաւական հետաքրքրաշարժ մանրամասնութիւնով մը : Որտի ձեւ ու-

նեցող եօթը կարմիր նշաններուն իւրաքանչիւրին ծայրակէտին վրայ ծակ մը կար, կլոր և կանոնաւոր ծակ մը, զոր առաջ պիտի բերէր հերիւնի մը (պիղ) ծայրը:

Ահա այնչափ: Թուղթ մը և գրքի մը մէջ գտնուած նամակ մը: Ասանցմէ դուրս՝ ոչինչ: Ասիկա բաւական էր հաւատաւոր և ամար թէ երազի մը խաղաղութիւնը եղած չէր:

* * *

Սրահին մէջ հետաօտողութիւններս շարունակեցի ամբողջ օրը: Մեծ սենեակ մըն էր, չէնքին փոքրութեան հետ անհամեմատական կերպով և որուն զարդարանքը ցոյց կուտար յղացողին անհեթեթ ճաշակը: Յատակը չինուած էր բազմազոյն պղտիկ քարերու նկարով մը, որ կազմուած էր համաշափ լայն գիծերով: Նոյն խճանկարը կը գտնուէր պատերուն վրայ, ներկայացնելով Բօմբէիի այլաբանական պատկերներ և Միջին դարու որմանկարներ: Բազուս մը աշտանակած էր տակուի մը վրայ: Երկնազեղ մօրուքով ոսկեպսակ՝ կայսր մը սուր մը բռնած էր աջ ձեռքին մէջ:

Ամէնէն վերը, քիչ մը աշխատանոցի ձեւով, կը գտնուէր միակ և ընդարձակ պատուհանը, որ զգիշերը միշտ բաց ըլլալով, հաւանական էր թէ մարդիկը հոնկէ անցած ըլլային սանդուղի մը միջոցաւ: Բայց հոս ալ ստուգութիւն չկար. Սանդուղին ուղղորդ փայտերը հետքեր պիտի ձգէին բակին կոխկրտուած հողին վրայ: Բայց այդպիսի հետք չկար բնաւ: Բնակարանին շուրջը գտնուած թափուր գետինին խոտը նոր կոխկրտուած պիտի ըլլար, մինչդեռ կոխկրտուած չէր:

Կը խոտոտվանիմ թէ բնաւ մտքէս չանցաւ ոտսիկանութեան դիմել, — ա՛յնչափ անկայուն և այլանդակ էին իրողութիւնները զորս պարտաւոր էի պարզել: Զիտ պիտի ծաղրէին: Բայց վաղայաջորդ օրը քրոնիկիս օրն էր ժիղ Պրատի մէջ, ուր կը գրէի այն ատեն: Իմ արկածէս հարածուած, երկարօրէն պատմեցի զայն:

Յօդուածը աննշմար չանցաւ, բայց տեսայ որ լուրջ բանի տեղ չէին գներ և առելի մտացածին բան մը քան թէ իրական պատմութիւն մը կը նկատէին:

Սէն Մարթէններ Ժողովրդին զիտ: Սակայն Տաւրի, որ այս խնդիրներուն մէջ ձեռնհասութիւն մը ունէր, եկաւ զիտ

տեսաւ, գործը բացատրել տուաւ և ուսումնասիրեց... առանց սակայն առելի յաջողութեան:

Արդ, յաջորդ առտուններէն մին, վանդակորմին զանգաւ կը հնչեց և Անթուան եկաւ իմացուց ինծի թէ պարոն մը կը փափաքէր խօսիլ ինծի հետ: Ուղած չէր իր անունը տալ: Խնդրեցի որ վեր ելլէ:

Քառասուն տարեկանի չափ մարդ մըն էր, խիստ թուխ, կորովի դէմքով, և որուն մաքուր բայց գործածուած հագուստները կը յայտնէին վայելչութեան խնամք մը, որ իր ռամիկ ձեւերուն կը հակասէր:

Առանց յառաջարկանի ըսաւ ինծի, — ճաթուած ձայնով մը և ա՛յնպիսի չեշտերով, որոնք մարդուն ընկերային կացութիւնը հաստատեցին:

— Պարոն, ճամբորդութեանս միջոցին, սրճարանի մը մէջ տեսայ ժիղ Պրատը: Կարգացի ձեր յողուածը: Զիտ չէտ... չահագրգռեց:

— Շնորհակալ եմ:

— Ես եկայ ձեզի հետ խօսելու համար: Զեր պատմած բոլոր եղելութիւնները ճիշտ են:

— Բացարձակապէս ճիշտ:

— Զիտ դէպք մը որ, ձեր կողմէ հնարուած ըլլայ:

— Ո՛չ իսկ մէկ հատ չկայ:

— Այդ պարագային թերեւ ձեզի հաղորդելիք տեղեկութիւններ պիտի ունենամ:

— Զեզի մօտիկ կ'ընեմ:

— Ո՛չ:

— Ի՞նչպէս ո՛չ:

— Խօսելէ առաջ պէտք է որ ստուգեմ թէ ճիշտ են:

— Եւ ստուգելու համար:

— Պէտք է որ այս սենեակին մէջ մինակ մնամ:

Զարմանքով նայեցայ իրեն:

— Ազէկ չեմ հասկնար...

— Ասիկա գաղափար մըն է, զոր ունեցայ ձեր յողուածը կարգալով: Կարգ մը մանրամասնութիւններ ճշմարտապէս արտասովոր գուղաղիպութիւն մը կը հաստատեն ուրիշ արկածի մը հետ, զոր զիպուածով իմացայ: Եթէ կը սխալիմ, նախամեծար է որ լռութիւն պահեմ: Եւ չիտնալու միտակ միջոցը սա է որ հոս մնամ առանձին... օ

Այս առաջարկութեան տակ ի՞նչ կար: Աւելի ետքը յիշեցի թէ մարդը, այդ առաջարկութիւնը ընելով, մտահոգ երեւոյթ մը, դէմքի անձկալից արտայայտութիւն մը ունէր: Բայց այդ վայրկեանին, թէեւ քիչ մը զարմացայ, բայց ինչպէս քին մէջ մասնաւորապէս անսովոր բան մը չգտայ: Եւ յետոյ այդպիսի հետաքրքրութիւն մը կը խթանէր զիս: Լա՛ւ, ըսի: Ո՞րչափ ժամանակ պէտք է ձեզի:

— Օ՛հ, երեք վայրկեան, ո՛չ աւելի: Երեք վայրկեանէն ձեզի պիտի միանամ:

Սենեակէն դուրս ելայ: Վարը, ժամացոյցս հանեցի: Վայրկեան մը անցաւ, Յետոյ երկու վայրկեան... Ինչո՞ւ ուրեմն ինքզինքս ճշուած կ'զգայի: Ինչո՞ւ այս վայրկեանները միւսներէն աւելի հանդիսաւոր կ'երեւային ինծի:

Երկու քուկէս վայրկեան... երկուք և երեք քառորդ վայրկեան եղաւ... Եւ յանկարծ հրազէնի հարուած մը պայթեցաւ:

Քանի մը ոտուժմով սանդուղէն ելայ և ներս մտայ: Ստեղծաբան ազդողակ մը արձակեցի:

Մարդը սփռնի մէջտեղը, ձախ կողմին վրայ պառկած էր: Գոնկէն արիւն կը հոսէր, ուղեղի կտորուանքներու խառնուած: Զեռքին քով տորճանակ մը կար, որ տակաւին կը ծխար:

Ձգած գլուժ մը շարժեց զինք և ամէնքը այս եղաւ:

Բայց այս զարհուրելի տեսարանէն աւելի ուշադրութիւնս գրաւեց բան մը, որուն պատճառաւ օգնութիւն չը կանչեցի անմիջապէս և ծունդի չեկայ տեսնելու համար թէ մարդը չունչ կ'առնէր: Իրմէ երկու քայլ անդին, գետինը. «բուքա» յի եօթնոց մը կար:

Առի զայն: Եօթը կարմիր նշաններուն իւրաքանչիւրին ծայրերուն վրայ ծակեր կային...

* * *

Կէս ժամ ետքը, Նեօյիի ոտականութեան քովիտէրը կը հասնէր: Յետոյ եկան ոտականական բժիշկը և Ապահովութեան պետ Մ. Տիւտտի, Դիակին դպչելէ զգուշացած էի: Առաջին ճշգումները խանդարող բան մը չեղաւ:

Այդ ճշգումները հակիրճ եղան, մասնաւորապէս որ ամէնէն

առաջ բան մը չգտնուեցաւ կամ քիչ բան գտնուեցաւ: Մեռնողին գրապաններուն մէջ թուղթ մը, զգեստներուն վրայ անուն մը, ճերմակեղէնին վրայ սկզբնատառ մը չկար: Մէկ խօսքով, իր ինքնութիւնը հաստատել կրցող ո՛չ մէկ նշան գտնուեցաւ: Եւ սրահին մէջ ճիւղ առաջուան վիճակը կը տիրէր: Կահնրը տեղափոխուած չէին և ամէն արարկայ իր նախորդ դիրքը պահած էր: Սակայն այդ մարդը իմ տունս եկած չէր ինքզինքը սպաննելու միակ դիտումով և վստահ իմ բնակարանս ուրիշ ո՛ր և է տեղէ աւելի պատշաճ կը նկատէր իր անձնասպանութեանը: Հարկ էր որ պատճառ մը մղած ըլլար զինք այս յուսահատական արարքին և թէ այդ պատճառն ալ առաջ եկած ըլլար նոր իրողութենէ մը, զոր ինք հաստատած պէտի ըլլար առանձին անցուցած երեք վայրկեաններուն միջոցին:

Ի՞նչ իրողութիւն: Ի՞նչ տեսած էր: Ի՞նչ զարհուրելի գաղտնիք: մը թափանցած էր: Կարելոյէր ո՛ր և է ենթադրութիւն ընել:

Բայց վերջին պահուն մեղի համար խիստ չահեկան երեւցած դէպք մը պատահեցաւ: Երբ երկու ոտականներ կը ծռէին դիակը վերցնելու և պատգարակի մը վրայ դնելու համար, նշմարեցին թէ ձախ ձեռքը, որ մինչեւ այն ատեն գոց և կծկուած էր, թուլցած ըլլալով ճմրթկուած այցաքարդ մը կ'իյնար:

Այդ այցաքարդին վրայ հետեւեալ բառերը կային. «Ժօրժ Անտէրմա, Պէրրի փողոց, 31»:

Ի՞նչ կը նշանակէր ասիկա: Ժօրժ Անտէրմա Բարիզի մեծ պանքէո մըն էր, հիմնադիրը և նախագահը այն Քօնթուառ տէ Մէթոյին, որ մեծ մղում տուած էր Ֆրանսայի մետաղագործական ճարտարարուեստներուն: Ծովս կեանք մը կ'անցընէր, ունենալով օթոմօպիլ, արշաւի յատուկ ձիեր եւ... Իր հաւաքոյթներուն շատ մարդ կը յաճախէր և կը յիշուէր տիկին Անտէրման իր շնորհին ու գեղեցկութեանը համար:

— Մեռնողին անունը ա՛յս է արդեօք, հարցուցի: Ապահովութեան պետը ծոեցաւ:

— Ան չէ, ըսաւ: Մ. Անտէրմա տժգոյն և քիչ մը ալեհեր մէկն է:

— Բայց այն ատեն այս քարդը ի՞նչ բան ունի գրապանին մէջ:

— Հեռաձայն ունի՞ք, պարոն:

— Այո՛, բա՛կն է: Հաճեցէ՛ք հետո գալ:

Տարեցոյցին մէջ նայեցաւ և 415—21 թիւը ուզեց:

— Մ. Անտէրմա հոգ է: Հաճեցէ՛ք բա՛կ իրեն թէ՛ Մ. Տիւտուի կը խնդրէ շուտով գալ թիւ 102, Պուլվառ Մայո:

Ստիպողական է:

Բռան մայրկեան ետք Մ. Անտէրմա իր օթոմոպլէն կ'իշնէր: Իր միջամտութիւնը անհրաժեշտ դարձնող պատճառները պարզուեցան իրեն, յետոյ դիակին առջեւ տարին զինքը:

Պահ մը յուզուեցաւ և դէմքը կծկուեցաւ և ցած ձայնով բռաւ, որպէս թէ հուզելով կը խօսէր:

— Էթիէն Վառէն:

— Կը ձանձնայի՞ք:

— Ո՛չ... կամ գէթ այո՛..., բայց դէմքով միայն կը ձանձնայի: Իր եղբայրը:...

— Եղբայր մը ունի:

— Այո՛, Ալֆրէտ Վառէն... Եղբայրը առեւտրային է: Կամ է խնդրանքի մը համար, չեմ դիտեր թէ ի՞նչ առթիւ էր:...

— Ո՛ւր կը բնակի:

— Երկու եղբայրները միասին կը բնակէին... կարծեմ Բուօլանո փողոց:

— Կը կատկածի՞ք թէ ի՞նչ պատճառաւ անձնատպան եղած է:

— Ո՛չ:

— Սակայն ձեռքը բռնած ու այցաքարով... Ձեր քարովը ձեր հասցէով:

— Բան մը չեմ հասկնար: Անշուշտ դիպուած մըն է ապիկա, որ նախնական քննութեան մէջ պիտի բացատրուի:

Ամէն պարագայի մէջ հետաքրքրաշարժ դիպուած մը, կը խորհէի և զգացի թէ ամենքս ալ միեւնոյն տպաւորութիւնը կ'ունենայինք:

Այս տպաւորութիւնը դտայ նաև յաջորդ օրուան թերթերուն մէջ և բոլոր այն բարեկամներուն մօտ, որոնց հետ խօսակցեցայ արկածին վրայ: Չայն կնճռոտող գաղտնիքներուն միջեւ ու եօթն անգամ ծակուած «քուբա»-ի այդ եօթնոցին երկու անգամ գտնուելէն ետքը և իրարմէ աւելի խորհրդաւոր երկու դէպքերէն ետքը, որոնց թատր եղած էր իմ

տունս, այս այցաքարով վերջապէս քիչ մը լոյս խոտտանալ կը թուէր: Անով պիտի յաջողէին ճշմարտութիւնը հասկնալ:

Բայց, նախատեսութիւններուն հակառակ, Մ. Անտէրմա ո՛ր է տեղեկութիւն չհայթայթեց:

— Գիտցածս ըսի, կը կրկնէր: Աւելի ի՞նչ կ'ուզէք: Առաջին զարմացողը ես եմ այս քարովը անոր ձեռքին մէջ գտնուելուն վրայ և ամէնուն պէս կ'սպասեմ որ այս կէտը լուսարանուի:

Չլուսարանուեցաւ: Քննութիւնը հաստատեց թէ Վառէն եղբայրները, բնիկ Զուիցերիացի, զանազան անուններու տակ խիստ յօգուտնալից կեանք մը վարած էին խաղաքանները յաճախելով և յարաբերութիւն հաստատելով օտարականներու խումբի մը հետ: Ոստիկանութիւնը ղրաղած էր այդ օտարականներով, որոնք ցրուած էին չարք մը գողութիւններէ ետք, որոնց մասնակցած ըլլալին ետքը միայն հաստատուեցաւ: Բուօլանո փողոցի 24 թիւ տան մէջ, ուր արդարև վեց տարի առաջ բնակած էին Վառէն եղբայրները, դիտողը չկար թէ ի՞նչ եղած էին անոնք:

Կը խոստովանիմ թէ իմ մասին այս գործը ա՛յնչափ կրնաճռոտ կ'երևար որ լուծումի մը հնարաւորութիւնը չէի տեսներ եւ կը ջանայի այլևս չխորհիլ անոր վրայ: Բայց Ժան Տաօրսի, զոր այդ թուականին չատ կը տեսնէի, ընդհակառակը ամէն օր աւելի կ'ոգեւորուէր:

Ինք որ ինծի ցոյց տուաւ օտար թերթի մը սա՛լ լուրը զոր բոլոր թերթերը արտատպեցին և խորհրդածութիւնները ինն անգամ վրայ:

«Կայսեր ներկայութեան և ա՛յնպիսի տեղ մը, որ մինչև վերջին վայրկեանը գաղտնի պիտի պահուի, տեղի պիտի ունենան առաջին փորձերը բնորոշեցայի մը, որ նաւային պատերազմի ապագայ պայմանները պիտի յեղաշրջէ: Անգաղտնապահութեան մը չնորհիւ իմացանք այդ բնորոշեցային անունը, որ է «Բուքա»-յին կօթնոցը»:

«Բուքային եօթնոցը. — պատահական հանդիպում մըն էր եթէ ոչ հարկ էր կապ մը հաստատել այդ բնորոշեցային անուն և այն դէպքերուն միջեւ, որոնց վրայ խօսեցանք: Բայց ի՞նչ տեսակ կապ մը: Այստեղ պատահածը չէր կրնար ո՛ր է կապ ունենալ հոն պատահածին հետ:

— Ինչէ՞ն դիտէք, կ'ըսէր ինծի Տաօրսի: Իրարու հետ

բնաւ նմանութիւնն չունեցող արդիւնքները յաճախ միակ պատճառէ մը ծնունդ կ'առնեն:

Վաղաջաջորդ օրը ուրիշ լուր մը կը հասնէր մեզի:

«Կ'ըսուի թէ յատակագիծերը «Քուրալի եօրնոց անունն ընդծովեային», — որուն փորձերը մօտեւս տեղի պիտի ունենան, — պատարաստուեցան ֆրանսացի ճարտարագէտներու կողմէ: Այս ճարտարագէտները, ի դուր ինչպէս ըլլալով իրենց հայրենակիցներուն աջակցութիւնը, անգլիական ծովապետութեան դիմում ըրած են յետոյ, առանց աւելի յաջողութեան: Այս լուրերը վերապահութեամբ կը հաղորդենք»:

Չեմ համարձակիր սնդեղ խիստ փոփոխ հանգամանք ունեցող դէպքերու վրայ, որոնք, ինչպէս կը յիշուի, մեծ յուզում առաջ բերին: Սակայն քանի որ կենսոտութեան ամէն փոփոխ հեռացած է, հարկ է որ խօսիմ էիմ Տրուսի յօդուածին վրայ, որ շատ ազմուկ հանեց այն ատեն և... չիօթ կերպով լուսարանեց «քուրալ»-ի եօթնոցին գործը:

«Ահաւանիկ այդ յօդուածը, որ երեցաւ Սարգիս օր ստորագրութեամբ»:

«ԲՈՒՐԱ» ԵՍԹՆՈՅԻՆ ԽՆԴԻՐԸ

ԲՕՂԻՆ ՄԷԿ ԱՆԿԻՆԵՐՎԵՐ ԱՌՆՈՒՄԸ

«Համառօտ պիտի խօսինք: Տաք տարի առաջ, հանքային երիտասարդ ճարտարագէտ մը՝ Լուի Լաքոմպ, փափաքելով իր ժամանակն ու հարստութիւնը նուիրել իր կատարած ուսումնասիրութիւններուն, հրաժարեալանք տուաւ եւ Պուլվառ Մայրոյի մէջ վարձեց 102 թիւ կրող պղտիկ շէնք մը, որը իտալացի կոմս մը վերջերս չինել և զարդարել տրւած էր: Միջնորդութեամբ Լօղանցի Վառէն եղբայրներուն, որոնց մէկը իր փորձերուն ներկայ կը գտնուէր իբրեւ պարտաւորիչ, և միւսը զբաղ զննելով շահուն ընկեր ըլլալ ուզող անձեր կը փնտռէր անոր համար, յարաբերութեան մտաւ Մ, Ժօրժ Անտէռմայի հետ, որ Քօնթուառ տէ Մէթօն հիմնած էր:

«Բանի մը տեսակցութիւններէ ետք, յաջողեցաւ շահագրգռել զայն ընդծովեայի մը ծրագրով որուն կ'աշխատէր և որոշուեցաւ որ գլխաւոր վերջնապէս յարմար ատտիճանին բերուելուն պէս Մ. Անտէռմա իր ազդեցութիւնը պիտի գործածէր ծովային նախարարութեանէն արտօնութիւնն ստանալու համար որ չարք մը փորձեր կատարուին:

«Լուի Լաքոմպ կրկու տարի յարատեւ գերպով յաճախեց Անտէռմայի բնակարանը և պանքէոն ներկայացուց իր ծրագրին մէջ ըրած կատարելագործութիւնները մինչև այն օրը, ուր ինքն իսկ դոն ըլլալով իր աշխատութենէն, որովհետեւ իր փնտռած վերջնական տնայարդ գտած էր, ինչդեց Մ. Անտէռմայէ որ գործի սկսի:

«Այն օրը Լուի Լաքոմպ Անտէռմաներու տանը մէջ ճաշեց: Իրիկունը, ժամը 11ուկէսին միջոցները մեկնեցաւ: Անկէ ի վեր այլևս տեսնուած չէ:

«Ժամանակին թերթերը նորէն կարդալով, պիտի տեսնուի թէ երիտասարդին ընտանիքը զատական իշխանութեան դիմեց և ընդհ. դատախազը հետապնդեց գործը: Բայց ո՛ր է ստույգ տեղեկութիւն մը շտապուեցաւ և ընդհանրապէս ընդունուեցաւ թէ Լուի Լաքոմպ, որ ինքնատիպ և քմայքոտ տղայ մը նկատուած էր, ճամբոգութեան ելած էր առանց մէկու մը իմաց տալու:

«Ընդունինք այն անհաւանական ենթադրութիւնը: Բայց հարցում մը կ'ըլլայ, որ կարեւոր է մեր երկրին համար, — ի՞նչ եղան ընդծովեային յատակագիծները: Լուի Լաքոմպ զանոնք տարաւ, կամ թէ անոնք ջնջուեցան:

«Մեր կատարած խիստ լուրջ քննութենէն կը հետեւի թէ այդ յատակագիծները գոյութիւն ունին: Վառէն եղբայրներուն ձեռքը անցած են: Ի՞նչպէս: Տակաւին չկրցանք հաստատել ասիկա: Նմանապէս չենք դիտեր թէ անոնք ինչո՞ւ փորձած չեն ծախել յատակագիծները: Կը վախնային թէ իրենց կը հարցուի որ ի՞նչպէս ձեռք անցուցած են զանոնք: Ամէն պարագայի մէջ այս վախը շարունակուած չէ և ստուգապէս կրնանք ըսել թէ Լուի Լաքոմպի յատակագիծները օտար տէրութեան մը սեփականութիւնն են և ի վիճակի ենք հրատարակելու այս առթիւ Վառէն եղբայրներուն և այդ տէրութեան ներկայացուցիչին միջև փոխանակուած նամակները: Լուի Լաքոմպի երեւակայած «Քուրալի եօրնոցը» այժմ իրագործուած է մեր դրացիներուն կողմէ:

«Իրականութիւնը պիտի համապատասխանէ՞ այս դատաճանութեան մէջ մատ ունեցողներուն լաւատես գուշակութիւններուն: Հակառակը յուսալու պատճառներ ունինք:

Եւ «յետ դ ութիւն» մը կ'իտեղցնէր:

«Վերջին ժամ. — Յոյսերնիս իրաւացի էր: Մեր մասնա-

ւոր տեղեկութիւններուն համեմատ կրնանք ծանուցանել թէ Գործարարի եօթնացին փորձերը գոհացուցիչ եղած չեն: Հաւանական է որ Վառէն եղբայրներուն յանձնած յատակագիծերուն մէջ կը պակսէր այն վերջին վաւերաթուղթը, զոր Լուի Լաբուսի իր անհեղափոխ իրիկունը բերած յանձնած էր Մ. Անտէռմայի, — ամբողջ ծրագիրը հասկնալու համար անհրաժեշտ եղած վաւերաթուղթ մը, տեսակ մը ամփոփոյք, ուր կը գտնուին վերջնական եզրակացութիւնները և միւս թուղթերուն մէջ գտնուած գնահատումներն ու չափերը: Առանց այս վաւերաթուղթին՝ յատակագիծերը թերի են, ինչպէս որ առանց յատակագիծերու, վաւերաթուղթը անօգուտ է:

«Հետեւաբար տակաւին ժամանակ է գործելու և մեզի վերաբերածը ետ առնելու: Այս խիստ դժուար գործին համար մեծ յոյս ունինք Մ. Անտէռմայի օժանդակութեանը վրայ: Հոգ պիտի տանի բացատրել սկիզբէն ի վեր իր բռնած անբացատրելի վարձուքը: Պիտի ըսէ ո՛չ միայն թէ ինչո՞ւ գիտցածք չէ պատմած է թիւն Վառէնի անձնատպանութեան պահուն, այլ նաև թէ ինչո՞ւ յայտնած չէ բնաւ թուղթերուն անհետացումը, որուն տեղեակ էր: Պիտի ըսէ թէ ինչո՞ւ վեց տարիէ ի վեր իր հաշւոյն աշխատող գործակալներու միջոցաւ հսկողութիւն կատարած է Վառէն եղբայրներուն վրայ:

«Ո՛չ թէ խօսք, այլ գործ կը սպասենք իրմէ, ապա թէ ոչ...»

Սպառնալիքը կոշտ էր, բայց ի՞նչ բանի մէջ կը կայանար: Սալվաթօր, յօգուածին... անանուն հեղինակը Մ. Անտէռմայի անարեւելու ի՞նչ միջոց ունէր:

Բազմաթիւ լրաբերներ պաշարեցին պանքէռը, որ տապաւնակութիւններու մէջ արհամարհանքով պատասխանեց այս հրաւերին: Ասոր վրայ էֆօ Տը Ֆրանսի թղթակիցը սա քանի մը տողերը գրեց.

«Մ. Անտէռմա ուզէ կամ ո՛չ, անիկա այժմէն մեր աշխատակիցն է մեր ձեռնարկելիք գործին մէջ»:

* *

Այս պատասխանին հրատարակուած օրը Տասթի ու ես

միասին ճաշեցինք: Իրիկունը, թերթերը սեղանին վրայ տարածած, գործին վրայ կը վիճէինք ու իր բոլոր երեւոյթներուն տակ կը քննէինք այն գայրոյթով, զոր մարդ կը զգայ երբ անընդհատ քալէ մութին մէջ և միշտ միևնոյն արդելքներուն քալի:

Եւ յանկարծ, առանց ծառային կողմէ ինծի ազդարարութիւն ըլլալու, առանց զանգակը հնչուելու, դուռը բացուեցաւ և թանձր քողով մը ծածկուած կին մը ներս մտաւ:

Իսկոյն ելայ և յառաջացայ:

— Հոս բնակողը դ՞ուք էք, պարոն, ըսաւ ինծի:

— Այո՛, Տիկին, բայց ձեզ չեմ ճանչնար:

— Ծառուղիին վրայ բացուող վանդակորմը գօց չէր, բացատրեց:

— Բայց բակին դ՞ուռը,

Չպատասխանեց և խորհեցայ թէ հարկադրուած էր ծառաներուն սանդուղէն գալ: Ուրեմն ճամբան գիտե՛ր.

Ինչ մը տագնապալի լուծիւն մը տիրեց: Կինը Տարբիի նայեցաւ: Չայն իրեն ներկայացուցի ակամայ: Յետոյ խնդրեցի որ նստի և իր այցելութեան նպատակը պարզէ:

Քօղը վեր առաւ ու տեսայ որ թիազոյն էր, կանոնաւոր դէմքով, և եքէ շատ գեղեցիկ չէր, գոնէ անսահման հրապոյր մը ունէր, որ մանաւանդ իր աչքերէն, իր ծանր ու վշտալից աչքերէն ծնունդ կ'առնէր:

— Ես տիկին Անտէռմայի եմ, ըսաւ պարզապէս.

— Տիկին Անտէռմայի, կրկնեցի հետզհետէ աւելի զորմացած,

Նոր լուծիւն մը տիրեց: Եւ շարունակեց հանդարտ ձայնով մը ու ամենահանդարտ երեւոյթով մը.

— Եկած եմ այն գործին համար... զոր գիտէք: Խորհեցայ թէ կրնայի թերեւ քանի մը տեղեկութիւններ ստանալ ձեզմէ:

— Իրաւ որ, թերթերուն ըսածէն աւելի բան մը չեմ գիտեր, Տիկին: Հաճեցէք ճշդել թէ ի՞նչ բանի մէջ կրնամ օգտակար ըլլալ ձեզի,

— Չեմ գիտեր... չեմ գիտեր...

Այն ատեն միայն հասկցայ թէ իր հանդարտութիւնը կեղծ էր և թէ այդ կատարեալ ասպնդութեան երեւոյթին

տակ մեծ խռովք մը կը ծածկուէր: Եւ լռեցինք, երկուքս ալ նեղութեան ենթարկուած:

Բայց Տասրուի, որ զայն դիտելէ դուրսած էր, մօտեցաւ ու ըսաւ.

— Կը հաճի՞ք թոյլ տալ, տիկին, որ քանի մը հարցումներ ընեմ:

— Օ'հ, այո՛, ըսաւ, պիտի խօսիմ:

— Պիտի խօսի՞ք... Ինչ որ ալ ըլլան այդ հարցումները

— Այո՛, ինչ որ ալ ըլլան:

Տասրուի մտածեց և ըսաւ.

— Լուի Լաքոմպը կը ճանչնա՞ք:

— Այո՛, ամուսինին միջոցաւ:

— Վերջին անգամ ե՞րբ տեսաք զայն,

— Մեր տունը ճաշած իրիկունը,

— Այդ իրիկունը բան մը չկրցա՞ւ կարծել տալ ձեզի թէ այլեւս պիտի չտեսնէիք զայն,

— Ո՛չ, Դէպի Ռուսա ճամբորդութեան մը ակնարկած էր, բայց շատ տարտամօրէն:

— Ուրեմն կը յուսայի՞ք նորէն տեսնել զայն:

— Վաղայաջորդ օրը ճաշի պիտի դար,

— Ինչպէ՞ս կը բացատրէք այդ անհետացումը:

— Ձեմ բացատրեր.

— Մ. Անտէռման:

— Ձեմ գիտեր,

— Սակայն...

— Այդ մասին հարցում մի՛ ընէք ինծի:

— Էֆօ Տը Ֆրանսի յօդուածը ըսել կ'ուզէ...

— Ըսել կ'ուզէ թէ Վառէն եղբայրները մատ ունին այս անհետացման մէջ:

— Ձեր կարծիքն ալ ա՞յս է:

— Այո՛:

— Ի՞նչ բանի վրայ հիմնուած է ձեր համոզումը,

— Մեզմէ բաժնուած ատեն, Իուի Լաքոմպ թղթապահակ մը ունէր, որ իր ծրագրին վերաբերեալ բոլոր թուղթերը կը պարունակէր: Երկու օր ետքը, ամուսինին և Վառէն եղբայրներէն մէկուն միջև. — այն որ տակաւին ողջ է — տեսակցութիւն մը կատարուեցաւ, որու միջոցին ա-

մուսինս համոզում գոյացուց թէ այդ թուղթերը երկու եղբայրներուն ձեռքը կը գտնուէին:

— Եւ կառավարութեան չիմացո՞ւց.

— Ո՛չ:

— Ինչո՞ւ:

— Վասն զի թղթապահակին մէջ Լուի Լաքոմպի թուղթերէն տարբեր բան մը կը գտնուէր:

— Ի՞նչ,

Կինը վարանեցաւ, պատասխանելու վրայ եղաւ, յետոյ վերջապէս լռութիւն պահեց: Տասրուի շարունակեց.

— Ահաւասիկ ատոր համար է ուրեմն որ ձեր ամուսինը առանց ստիկանութեան իմաց տալու, հսկողութիւն կատարել կուտար երկու եղբայրներուն վրայ: Կը յուսար միևնոյն ատեն ձեռք բերել թուղթերը և այն... վտանգի ենթարկող բանը. որուն շնորհիւ երկու եղբայրները տեսակ մը շանքած կ'ընէին անոր.

— Անոր... և ինծի,

— Ո՛հ, ձեզի՞ ալ:

— Գլխաւորապէս ինծի:

Այս երկու բառերը խուլ ձայնով մը արտասանեց: Տասրուի դիտեց, քանի մը քայլ առաւ և դարձեալ անոր մօտենալով հարցուց.

— Լուի Լաքոմպին գրեցի՞ք:

— Անշուշտ... ամուսինս յարաբերութեան մէջ էր...

— Պաշտօնական նամակներէն զատ... ուրիշ նամակներ չգրեցի՞ք Լուի Լաքոմպի: Ներեցէք պնդումիս համար, բայց անհրաժեշտ է որ բոլոր ճշմարտութիւնը գիտնամ, Ուրիշ նամակներ գրեցի՞ք:

Կինը կարմրելով ըսաւ.

— Այո՛:

— Եւ այդ նամակներն էին որ Վառէն եղբայրներուն քով կը գտնուէին:

— Այո՛.

— Մ. Անտէռմա գիտէ՞ ուրեմն:

— Ձէ տեսած, բայց Ալֆրէտ Վառէն անոնց գոյութիւնը յայտնած է, սպառնալով հրատարակութեան տալ զա-

Արսէն Լիւրսեն

նոնք եթէ ամուսինս իրենց դէմ գործէր: Ամուսինս վախ-
ջաւ... Գայթակղութեան առջեւ ետ քաշուեցաւ:

— Միայն թէ ամէն բան ըրաւ այդ նամակները խելու-
համար անոնցմէ:

— Ամէն բան ըրաւ... զոնէ ես այնպէս կ'ենթադրեմ,
վասն զի, Ալֆրէտ վառէնի հետ այդ վերջին տեսակցութե-
նէն սկսեալ և քանի մը խիստ բուռն խօսքերէ ետք, ո-
րոնցմով խնդիրը տեղեկացուց ինծի, ամուսինիս և իմ մի-
ջեւ այլևս մտերմութիւն մը, վստահութիւն մը չկայ: Եր-
կու օտարականներու պէս կ'ապրինք:

— Այդ պարագային, եթէ կորսնցնելիք բան մը չէ-
նիք, ինչէ՛ն կը վախնաք:

— Ո՛րքան ալ անտարբեր եղած ըլլայ իմ մասին, ես
այն եմ զոր սիրեց. զոր տակաւին պիտի կրնար սիրել, —
օ՛հ, ասոր վստահ եմ, ըսաւ եռանդուն ձայնով մը, տակա-
ւին պիտի սիրէր զիս, եթէ այդ անիծեալ նամակները ձեռք
ձգած չըլլար:

— Ինչպէ՞ս, յաջողե՞ր է... Սակայն երկու եղբայրները
կ'զգուշանային:

— Այո, և նոյնիսկ կ'երևի թէ կը պարծենային որ ա-
պահով թաքստոց մը ունին:

— Ուրեմն:

— Ամէն պատճառ ունիմ կարծելու թէ ամուսինս զը-
տա՛մ է այդ թաքստոցը:

— Ի՞նչ կ'ըսէք, ո՞ւր կը գտնուէր:

— Հո՛ս:

— Հո՞ս:

— Այո՛, ես միշտ կը կասկածէի: Լուի Լաբոմպ, որ
հնարագէտ է և մեքենագործութեան սիրահար, իր պարապ
ժամերուն արկղներ և փականքներ շինելով կը զբօսէր:
Վառէն եղբայրները տեսած եւ յետոյ օգտագործած ըլլալու
են այդ թաքստոցներէն մէկը, պահելու համար նամակ-
ները... և անշուշտ նաև ուրիշ բաներ:

— Բայց անոնք հոս չէին բնակեր ըսի,

— Մինչեւ ձեր գալը. այսինքն չորս ամիս առաջ, այս
չէնքը պարապ էր: Հաւանական է ուրեմն որ հոս կուգային
և, ասկէ զատ, մտածեցին թէ ձեր ներկայութիւնը պիտի
չնեղէր զիրենք այն օրը, ուր պէտք ունենային իրենց թուգ-

թերը առնելու: Բայց հայիւի մէջ դրած չէին ամուսինս,
որ Յունիս 22էն 23ի լուսնալու գիշերը սնտուկը կոտրեց,
իր փնտռածը առաւ և այցաքարտը ձգեց, երկու եղբայրնե-
րուն ցոյց տալու համար թէ այլևս իրենցմէ վախնալիք
բան մը չունէր և թէ դերերը կը փոխուէին: Երկու օր ետ-
քը, Ժիլ Պրասի յօգուածէն տեղեկանալով, էթիէն վառէն
ձեզի ներկայացաւ աճապարանքով, այս օրահին մէջ առան-
ձին մնաց, սնտուկը պարապ գտաւ և անձնասպան եղաւ:

Պահ մը ետք Տասրուի հարցուց.

— Ասիկա պարզ ենթադրութիւն մըն է, այնպէս չէ՞:

Մ. Անտէումա բան մը չըսա՞ւ ձեզի:

— Ո՛չ:

— Ձեզի հանդէպ իր ընթացքը չփոխուեցա՞ւ, աւելի
տխուր, աւելի մտահոգ չերեցա՞ւ ձեզի:

— Ո՛չ:

— Եւ կը կարծէք թէ այնպէս պիտի ըլլար եթէ նա-
մակները գտնէ՛ր: Ըստ իս, անիկա նամակները չէ առած:
Ինք չէ որ հոն մտած է:

— Բայց ո՞վ է ուրեմն:

— Այն խորհրդաւոր անձն է, որ կը վարէ այս դործը, որ
անոր ամբողջ թելերը ձեռքին մէջ ունի և կ'ուղղէ զայն
դէպի նպատակ մը, զոր մենք հազիւ կ'ընդնամբենք այն-
քան կնճռոտութիւններու մէջէն, — այն խորհրդաւոր ան-
ձը, որուն ակներև ու ամենահզօր գործողութիւնը կ'զգաց-
ուի առաջին վայրկեանէն ի վեր: Ինք և իր բարեկամներն
են որ Յունիս 22ին այս տունը մտած են: Ի՛նք է որ երեւան
հանած է թաքստոցը, ի՛նք է որ Մ. Անտէումայի այցաքար-
տը ձգած է, ի՛նք է որ ձեռք անցուցած է նամակները եւ
վառէն եղբայրներուն դաւաճանութեան ասպնոցները:

— Ո՞վ է ինքը, ընդմիջեցի անհամբերութեամբ:

— Էֆօ օր Ֆրանսի թղթակիցը, այդ Սալվաթօրը: Բա-
ցայալս չէ՞: Իր յօդուածին մէջ չի՞ հաղորդեր մանրամաս-
նութիւններ, զորս երկու եղբայրներուն դադանիքներուն
թափանցող մարդը միայն կրնայ գիտնալ:

— Այդ պարագային, թոթովեց Տիկին Անտէումա սար-
սափով, իմ նամակներս ալ առած է և ի՛նք է որ հիմա կ'ըս-
պառնայ ամուսինին: Ի՛նչ ընելու է, Աստուած իմ:

— Իրեն գրելու է, յայտարարեց Տաւրուի որդապէս, ամէն բան յայանելու է իրեն առանց դարձուածքի, իրեն պատմելու է ձեր բոլոր գիտցածը և ամէն ինչ որ կրնաք իմանալ:

— Ի՞նչ կ'ըսէք:

— Ձեր շահն ալ անոր շահուն պէս է: Տարակոյս չկայ թէ երկու եղբայրներէն ողջ մնացողին դէմ կը գործէ, Մ. Անտէոմայի դէմ չէ որ զէնք կը փնտռէ, այլ Ալֆրէտ վառէնի դէմ: Օգնեցէք անոր:

— Ինչպէ՞ս:

— Ձեր ամուսինին քով է այն վաւերաթուղթը, որ կ'ամբողջացնէ և օգտագործել կուտայ Լուի Լաքոմպի յատակագիծերը:

— Այո՞:

— Իմացուցէք Սալվաթօնին: Ի հարկին այդ վաւերաթուղթը հայթայթեցէք անոր: Մէկ խօսքով թղթակցեցէք անոր հետ: Ի՞նչ կը վստահեցէք:

Խորհուրդը առաջին տեսութեամբ յանդուգն էր նոյն իսկ վստահաւոր: Բայց Տիկին Անտէոմա ընտրութիւն ընելու վիճակի մէջ չէր: Ուստի ինչ կը վստահէր, ինչպէս բաւ Տաւրուի: Եթէ անծանօթը թշնամի մըն էր, այս ձեռնարկը չէր ծանրացնէր կացութիւնը: Եթէ օտարական մըն էր որ մտնաւոր նպատակ մը կը հետապնդէր, երկրորդական կաւրեւորութիւն մը միայն պիտի տար այդ նամակներուն:

Ի՞նչ որ ալ ըլլայ, գաղափար մըն էր ստիկա և Տիկին Անտէոմա, իր շփոթութեան մէջ, շատ ուրախ եղաւ անոր յարելով: Սրտազեղ չնորհակալութիւն յայտնեց մեզի և խոստացաւ ամէն բան տեղեկացնել մեզ:

Արդարեւ վաղայանորդ օրը մեզի կը ղրկէր սա երկտողը, զոր ստացած էր իրեն պատասխան.

«Նամակները հոն չէին գտնուեր, բայց ձեռք պիտի ձգեմ զանոնք, հոգ մի՛ ընէք: Ես ամէն բանի վրայ կը հսկեմ. — Ելն.»

Թուղթը առի: Ճիշտ գիրն էր այն երկտողին, զոր անկողնիս քով գտնուած դիրքին մէջ մացուցած էին Յունիս 22ի իրիկունը:

Ուրեմն Տաւրուի իրաւունք ունէր: Սալվաթօն այս գործին կազմակերպիչն էր:

* * *

Արդարեւ կ'սկսէինք քանի մը նշոյլ տեսնել մեզ չըջապատող խաւարին մէջ և կարգ մը կէտեր կը լուսաբանուէին անակնկալ լոյսով մը: Բայց ուրիշ քանի՞ կէտեր մուտ կը մնային, ինչպէս «քուրա»յի երկու եօթնոցներու գիւարը: Իմ մտիկա, ես միշտ ստիկա միտք կը բերէի, թերեւս պէտք եղածէն աւելի հետաքրքրուելով այս երկու թուղթերէն, որոնց ծակուած եօթը պղտիկ պատկերները ուշադրութիւնս գրաւած էին այնպիսի վրդովիչ պարագաներու մէջ: Անոնք ինչ գեր կը խաղալին տուամին մէջ: Ի՞նչ կարեւորութիւն ընծայելու էր անոնց: Ի՞նչ եղբակացութիւն պէտք էր հանել սա իրողութենէն թէ Լուի Լաքոմպի յատակագիծերուն համեմատ չիտուած ընդծովեան Դոնալդի եօթնոց անունը կը կրէր:

Տաւրուի ինք շատ չէր զբաղէր երկու թուղթերով, ամբողջովին նուիրուած ըլլալով ուսումնասիրութեանը ուրիշ խնդրի մը, որուն լուծումը աւելի ստիպողական կ'երեւար իրեն: Հռչակաւոր թաքստոցը կը փնտռէր անխոնջ կերպով:

— Եւ ո՞վ գիտէ, կ'ըսէր, թէ հոն պիտի չգտնեմ նամակները, զորս Սալվաթօն չէ գտած... թերեւս անուշադրութեամբ: Շատ հաւատալի չէ որ վառէն եղբայրները իրենց անմատչելի ենթադրած մէկ տեղէն վերցուցած ըլլան գէնքը, որուն անգնահատելի արժէքը գիտէին:

Եւ կը փնտռէր: Մեծ սրահը իրեն համար այլ եւս գաղտնիք ունեցած չըլլալով, իր խուզարկութիւնները տարածեց միւս բոլոր սենեակներուն մէջ: Դուրսով ներսով պրպտեց, պատերուն քարերը և աղիւմները քննեց, տանիքին հերձաքարերը հանեց:

Օր մը բահով մը և բրիչով մը եկաւ, բահը ինծի առաւ, բրիչը ինք առաւ և թափուր գետինը ցոյց տալով ըսաւ.

— Հոն երթանք:

Իրեն հետեւեցայ առանց խանդավառութեան: Գետինը քանի մը մատերու բաժնեց և յաջորդաբար քննեց զանոնք: Բայց անկիւն մը, զոր կը կազմէին մերձակայ երկու շէնքերու պատերը, մտնիւններով և խոտերով ծածկուած մանրաքարերու և խիճերու կուտակում մը իր ուշադրութիւնը գրաւեց: Սկսաւ մէկզի առնել զանոնք:

Պարտաւորուեցայ օգնել իրեն: Ժամ մը, արեւին տակ,

Ձանգակի հարուած մը ընդմիջեց անոր խօսքը :

— Անո՞նք են, մրմռաց, և քսան վայրկեան առաջ : Ան-
կարելի է :

Բակէն քաշեցի չուանը, որ պարտէզին դուռը կը բա-
նար : Կին մը անցաւ պարտէզէն : Տիկին Անտէուման էր :

Յուզուած կ'երևար և թոթովեց հեռասպառ .

— Ամուսինս... կուգայ... : Ժամադրութիւն եւնի...
Նամակները իրեն պիտի տան :

— Ինչէ՞ն գիտէք, ըսի :

— Դիպուածով. Ամուսինս ճաշի ատեն նամակ մը ստա-
ցաւ. անկէ իմացայ :

— Հեռագի՞ր մը :

— Այո՛, ծառան սխալմամբ ինծի տուաւ : Ամուսինս խ-
կոյն առաւ, բայց չատ ուշ էր : Կարգացած էի :

— Ի՞նչ կարգացած էիք :

— Գրէթէ սա. «Այս իրիկուն, ժամը 9ին, Պուլվառ
Մայո գտնուեցէք գործին վերաբերեալ վաւերաթուղթերով :
Ի փոխարէն պիտի ստանաք նամակները :»

Ճաշէն ետք սենեակս դացի : Յետոյ դուրս ելայ ու հոս
եկայ :

— Մ. Անտէումա չի՞ գիտեր հոս գալերնիդ :

— Ո՛չ :

Տաւրուի ինծի նայեցաւ :

— Ի՞նչ կը խորհէք, ըսաւ :

— Ինչ որ դուք կը խորհիք, այսինքն Մ. Անտէումա
հրախրուած հակառակորդներէն մէկն է :

— Որո՞ւ կողմէ և ի՞նչ նպատակով :

— Ընդ առիկա է զոր պիտի գիտնանք :

Մեծ սրահը տարի դանտնք :

Ի հարկին կրնայինք երեքս ալ վառարանին դարաւան-
դակին ներքե մնալ և պահուել թաւիչէ սրահակին ետև :
Տեղաւորուեցանք : Տիկին Անտէումա մեր երկուքին մէջտեղը
նստաւ : Վարագոյրին ձեղքերէն ամբողջ սենեակը կ'երևար
մեզի :

Ժամը 9 գարկաւ : Քանի մը վայրկեան ետք պարտէզին
փանդակապարը իր ծիններնեկուն վրայ ձոնչեց .

Կը խոստովանիմ թէ անձկութիւն մը կը զգայի և նոր
տենդ մը կը գերազրգուէր գիտ : Հանելուկին լուծումը գիտ-

նալու վրայ էի : Շփոթութիւն պատճառով արկածը, որուն
իրադարձութիւնները չարաթններէ ի վեր տեղի կ'ունենային
աչքիս առջև, վերջապէս պիտի պարզուէր և ճակատամար-
տը աչքերուս տակ տեղի պիտի ունենար :

Տաւրուի Տիկին Անտէումայի ձեռքը բռնեց և ըսաւ .

— Մանաւանդ շարժում մը մի՛ ընէք : Ի՞նչ որ ալ լսէք
կամ տեսնէք, անկարելիք մնացիք :

Մէկը ներս մտաւ : Եւ էթիէն Վառէնի հետ իր նմանու-
թեանը պատճառաւ իոկոյն ճանչցայ թէ եղբայրը՝ Ալֆոնսն
էր : Նո՛յն ծանր քարուածքը, նոյն հողագոյն դէմքը, մօրու-
քով շրջանակուած :

Ներս մտաւ մտահոյս դէմքովը մարդու մը, որ սովո-
րութիւն ունի իր շուրջը թակարդներէ վախնալու, որ անոնց
հոտը կ'առնէ և կը խուսափի անոնցմէ : Մէկ ակնարկով դի-
տեց սենեակը որ ես այն տպաւորութիւնը ունեցայ թէ թա-
ւիչէ վարագոյրով մը ծածկուած այս վառարանը անհաճոյ
էր իրեն : Երեք քայլ առաւ դէպի մեր կողմը : Բայց զաղա-
փար մը, անշուշտ աւելի հրամայական, անոր միտքը փո-
խեց, վառն դի դէպի պատը դարձաւ, երմնագոյն մօրուք և
չողչողուն սուր ունեցող խճանկար թաղաւորին առջև կեցաւ
և երկարօրէն քննեց զայն, աթոռի մը վրայ կլկելով, մա-
տովը հետեւելով ուսերուն և դէմքին շրջագիծերուն և պատ-
կերէն կարգ մը մտերը շօշափելով : Բայց յանկարծ աթոռէն
վար ցատկեց և պատէն հեռացաւ : Ոտնաձայն մը կը լսուէր :
Սեմին վրայ երեցաւ Մ. Անտէումա :

Պանքէրը դարմանքի աղաղակ մը արձակեց .

— Դո՛ւք, դո՛ւք, Դո՛ւք կանչեցիք զիս :

— Ե՛ս, բայց ամենեւին, բողբոջեց Վառէն ճաթած ձայ-
նով մը, որ իր եղբորը ձայնը յիշեցուց ինծի, ձեր նամակին
վրայ եկայ :

— Ի՞մ նամակս :

— Ձեր կողմէ ստորագրուած նամակ մը, որով կ'առա-
ջարկէք ինծի...

— Ես նամակ չեմ գրած ձեզի :

— Նամակ չէ՞ք գրած :

Վառէն բնազդաբար զգուշացաւ ո՛չ թէ պանքէրին,
այլ անձանօթ թշնամիին դէմ, որ այս թակարդին մէջ ձգած

էր զինք: Երկրորդ անգամ աչքերը դարձան մեր կողմը եւ արագօրէն ուղղուեցաւ դէպի դուռը:

Մ. Անտէռմա անոր ճամբան գոցեց:

— Ի՞նչ կ'ընէք, Վա՛ռէն:

— Ասոր տակ մեքենայութիւններ կան, որոնցմէ չեմ ակորժիր: Կ'երթամ: Մնաք բարով:

— Վարկեան մը:

— Մի՛ պնդէք, Մ. Անտէռմա, իրարու ըսելիք բան մը չունիք:

— Շատ ըսելիքներ ունինք և առիթը խիստ լաւ է:

— Թողէք որ անցնիմ:

— Ո՛չ, ոչ, պիտի չանցնիք:

Վառէն ետ ետ գնաց, պանքէթին վճռական ընթացքէն վախնալով:

— Ուրեմն շուտ խօսինք որ վերջանայ, ըսաւ:

Բան մը կը դարձացնէր զիս և չէի տարակուսեր թէ ընկերներս ալ միեւնոյն յուսախաբութիւնը չունենային: Ի՞նչ պէտք կ'ըլլար որ Սալվաթօն ներկայ չէր: Իր ծրագրին մէջ չկար միջամտել: Եւ պանքէթին ու Վառէնին երես առ երես բերուիլը բաւական կ'երեւար իրեն: Տարօրինակէս խռոված էի: Իր բացակայութեան պատճառաւ իր կազմակերպած, իր ուղած այս միջամարտը եղերական ընթացքը կ'առնէր այն դէպքերուն, զորս կը յարուցանէ և կը վարէ ճակատագրին խիստ հրամանք և ոյժը, որ այս երկու մարդիկը իրարու դէմ կը հանէր, նոյնչափ աւելի տպաւորութիւն կը գործէր որչափ կը գտնուէր անոնցմէ դուրս:

Պահ մը ետք Մ. Անտէռմա մօտեցաւ Վառէնի և դէմ առ դէմ, աչքերը աչքերուն մէջ, ըսաւ.

— Հիմակ որ տարիներ անցան ու այլ եւս վախնալու բան մը չունիք, անկեղծօրէն պատասխանեցէք ինծի, վառէն: Լուի Լաքոմպը ի՞նչ ըրիք:

— Ահաւասիկ հարցում մը: Որպէս թէ կարենայի գիտնալ անոր ի՞նչ եղած ըլլալը:

— Գիտէ՞ք, գիտէ՞ք: Ձեր եղբայրն ու դուք անոր հետ էիք, գրեթէ անոր մօտ կ'ապրէիք, այսինքն այն միեւնոյն տան մէջ, ուր կը գտնուէինք: Անոր բոլոր աշխատութիւններուն, բոլոր ծրագրերուն տեղեակ էիք: Եւ վերջին իրիկունք, Վա՛ռէն, երբ Լուի Լաքոմպը մինչեւ դուռը տարի,

տեսայ երկու ուրուանկարներ, որոնք մութին մէջ կը պահուէին: Այս մասին երդում ընելու պատրաստ եմ:

— Եւ երդում ընելէդ հօքը:

— Ձեր եղբայրը և դուք էիք, Վա՛ռէն:

— Ապացուցէ՛ք:

— Բայց լաւագոյն ապացոյցը սա՛ է որ երկու օր ետքը դուք իսկ ինծի կը ցուցնէիք թուղթերը և յատկապէս ձեր, զորս առած էիք Լաքոմպի թղթապանակէն և կ'առաջարկէիք ինծի ծախել: Այդ թուղթերը ինչպէս անցած էին ձեր ձեռքը:

— Ձեզի ըսի, Մ. Անտէռմա, նոյն ինքն Լուի Լաքոմպի սեղանին վրայէն գտանք իր անհետացումին յաջորդ առաւուն:

— Ճիշդ չէ:

— Ապացուցէ՛ք:

— Արդարութիւնը պիտի կրնար ապացուցանել:

— Ինչո՞ւ չդիմեցիք արդարութեան:

— Ինչո՞ւ, ա՛հ, ինչո՞ւ...

Լոկո տխուր դէմքով: Եւ միւսը շարունակեց.

— Տեսէ՛ք, Մ. Անտէռմա, եթէ ամենափոքր ստուգութիւն մը ունեցած ըլլայիք, մեր կողմէ ձեզի եղած պղտիկ սպառնալիքը չէր որ պիտի արդիւր...

— Ի՞նչ սպառնալիք: Այդ նամակները: Միթէ կ'երեւակայէք թէ վայրկեան մը իսկ հաւատացի, երբեք...

— Եթէ չհաւատացիք այդ նամակներուն, ինչո՞ւ հազարներ և հարիւրներ առաջարկեցիք ինծի զանոնք ձեռք անցնելու համար: Եւ ինչո՞ւ անկէ ի վեր անասուններու պէտք նեղը խօթեցիք մեզ՝ եղբայրս ու զիս:

— Առնելու համար յատկապէս ձեր, զորս ունենալ կ'ուզէի:

— Բաներնիդ գացէք, նամակներուն համար էր: Անգամ մը որ նամակները ձեռք անցնէիք, կառավարութեան պիտի մատնէիք մեզ:

Բարձրաձայն խնդաց և յանկարծ ընդհիջեց խնդալը:

— Իայց ա՛լ բաւական է, ըսաւ: Ի դուր պիտի կրկնենք միեւնոյն խօսքերը: Բայց մը առաջ պիտի չերթանք: Հետեւաբար հոն կենանք:

— Հոն պիտի չկենանք, ըսաւ պանքէրը, և քանի որ

Նամակներուն խօսքը բրբբ, հոսկէ դուրս պիտի չելլէք մինչեւ որ զանոնք չդարձնէք ինծի:

— Դուրս պիտի ելլեմ:

— Ո՛չ, ո՛չ:

— Մտի՛ք ըրէք, Մ. Անտէ՛ումա, խորհուրդ կուտամ ձեզի...:

— Դուրս պիտի չելլէք:

— Պիտի տեսնենք թէ դուրս պիտի ելլե՞մ թէ ո՛չ, ըսաւ Վառէն կատարութեան ա՛յնպիսի չեչտով մը որ Տիկին Անտէումա ազար ձիջ մը խեղդեց:

Վառէն ըսած պիտի ըլլայ, վաճառի ուզեց բռնի անցնիլ: Մ. Անտէումա ետ մընց զայն ուժգին կերպով: Այն ատեն տեսայ որ ձեռքը բաձկոնին գրպանը կը խօթէր:

— Վերջին անգամ մը:

— Նախ և առաջ նամակները:

Վառէն ատրճանակ մը հանեց և Մ. Անտէումայի նշան առնելով հարցուց.

— Այո՞ թէ ո՛չ:

Պանքէնը խօսոյն ծռեցաւ:

Հրադէսի հարուած մը պայթեցաւ: Ձէնքը ինկաւ Վառէնի ձեռքէն:

Ապշեցայ մնացի: Հարուածը ձիջը քովէն արձակուած էր: Եւ Տասրուին էր որ ատրճանակի գնդակով մը Ալֆոնս Վառէնի ձեռքէն թռցուցած էր զէնքը:

Եւ յանկարծ երկու հակառակորդներուն միջեւ, Վառէնի գէմը ցցուելով, հեգնաբար կ'ըսէր.

— Բախտաւոր էք, բարեկամս: Ձեր ձեռքին նշան առիւ և ձեր ատրճանակին գարկի:

Երկուքն ալ Տասրուի կը նայէին, անշարժ և չփոթած: Տասրուի ըսաւ Պանքէնին:

— Ներեցէք, Պա՛րոն, որ ինծի չվերաբերած բաներու կը խառնուիմ: Բայց ստուգիւ ձեր խաղը շատ ձախաւերուած թեամբ կը խաղաք: Թոյլ տուէք որ թուղթերը ես բռնեմ: Յետոյ միւսին դառնալով ըսաւ.

— Մենք երկուքնիս պիտի խաղանք, ընկեր:

Բայց կ'աղաչեմ, չխտակ խաղանք: Յաղթաբարդը (քոյ «քուրա») է և եօթնոցը կը խաղամ:

Եւ անոր քիթին մօտեցուց երկաթէ տախտակը, ուր եօթը կարմիր կէտեր նշանակուած էին:

Երբեք ինծի տրուած չէ այդպիսի այլալուծիւն մը տեսնել: Կապարագոյն, աչքերը խոշոր խոշոր բացւած, դիմազիծերը անձկութենէն գալարուած, մարդը կարծես թէ հիբնօսացած էր իրեն ներկայացուած պատկերէն:

— Դուք ո՞վ էք, թո՛թովեց:

— Արդէն ըսի, մէկը որ իրեն չվերաբերած բաներով կ'զբաղի, բայց հիմնովին կ'զբաղի:

— Ի՞նչ կ'ուզէք:

— Ի՞նչ որ բերած ես:

— Ես բան մը չեմ բերած,

— Այո՛, բերած ես, ապա թէ ոչ պիտի չգայիր: Այս առտու երկուսը մը ստացար, որ կը հրաւիրէր քեզ ժամը 9ին հոս գալ և կը հրամայէր քու ունեցած բոլոր թուղթերդ բերել: Արդ, անաւատիկ եկած ե՞ծ: Ո՛ւր են թուղթերը:

Տասրուի ձայնին և կերպարանքին մէջ հեղինակութիւն մը կար որ կը չփոթեցնէր զիս, գործելու բոլորովին նոր եւ զանակ մը այդ մարդուն քով, որ սովորաբար անհող և հեզահամբոյր էր: Վառէն, բացարձակապէս նուաճուած, իր գրպաններէն մէկը ցոյց տուաւ:

— Թուղթերը հոս են:

— Ամենքն ալ հո՞ղ են:

— Այո՛:

— Այն բոլորը, դորս գտար Լուի Լաքօմպի թղթապահին մէջ և զորս ծախեցիր հաղարապետ Պօն Լիպէնի:

— Այո՛:

— Ընդօրինակութիւնն է թէ իսկականը:

— Իսկականը:

— Ո՛րչափ կ'ուզես.

— Հարիւր հազար:

— Դուն խենթ ես, ըսաւ Տասրուի: Հաղարապետը քսան հազար միայն տուաւ: Քսան հազարը ջուրը ձգուեցաւ, քանի որ փորձերը ձախողեցան:

— Չկրցան յատակադիծերը գործածել:

— Յատակադիծերը թերի են:

— Ուրեմն ինչո՞ւ կը պահանջէք ինձմէ:

— Պէտք ունիմ: Հինդ հազար ֆրանք կուտամ: Փարս մը աւելի չեմ տար:

— Տասը հազար: Փարս մը պակաս չեմ առնէր:

— Շատ աղէկ, առի:

Տասրուի Մ. Անտէոմայի դարձաւ:

— Հաճեցէք չէք մը ստորագրել, պարոն, ըսաւ:

— Բայց ... քովս չէ...

— Ձեր չէքի տետրակը: Ահա առի՛կ:

Մ. Անտէոմայ Տասրուի երկարած տետրակը շօշափեց ապշահար:

— Իմս է... ըսաւ: Ի՞նչպէս կ'ըլլայ:

— Պարապ խօսք չուզեր, կ'աղաչեմ, սիրելի պարոն,

ստորագրեցէ՛ք:

Պանքէոբ գրիչը հանեց և ստորագրեց: Վառէն ձեռքը երկնցուց:

— Ձեռքերդ վար ա՛ւ, ըսաւ Տասրուի: Ամէն բան լըմնցած չէ:

Եւ խօսքը պանքէոբին ուղղելով հարցուց:

— Նամակներով ալ խնդիր կայ, դորս կը պահանջէք:

— Այո՛, ծրար մը նամակ:

— Ո՛ւր են այդ նամակները, վառէն:

— Քովս չէին:

— Ի՛նչ են, վա՛րէն:

— Ձեմ գիտեր: Եղբօրս քով էին:

— Հոս, այս սենեակին մէջ պահուած են:

— Այդ պարագային դէ՛տէք թէ ո՛ւր են:

— Ինչպէ՞ս գիտնամ:

— Դուք չէ՛ք որ թաքստոցը բացած էք: Սալվաթոնի

չափ լաւաւեղեակ կ'երևար:

— Նամակները թաքստոցին մէջ չեն:

— Են:

— Բա՛ց:

Վառէն կասկածոտ ակնալի մը ձգեց: Տասրուի և Սալվաթոն իսկապէս մէկ հոշի չէին, ինչպէս եւ թաղրել կուտար ամէն բան: Եթէ այո՛, արդէն ծանօթ թաքստոց մը ցոյց տալով բան մը չէր կորսնցնէր: Եթէ ո՛չ, անօգուտ էր...

— Բա՛ց, կրկնեց Տասրուի:

— «Քուբայ»ի Խօթնոց չունիմ:

— Կա՛յ, ըսաւ Տասրուի երկաթեայ տախտակը երկարելով Վառէն ետ ետ դնաց անարեկ:

— Ո՛չ... ո՛չ... չեմ ուզեր:

— Ադ հող չէ...

Տասրուի երբեքանգ մօրուքով թաղաւորին քով դնաց, աթոռի մը վրայ ելաւ և «քուբայ»ին Խօթնոցը դրաւ սուրին վարի կողմը, բռնատեղիին դէմ և ա՛յն կերպով որ տախտակին եզերքները ճշդիւ ծածկեն սուրին երկու եզերքները: Յետոյ, հերիւնի մը միջոցաւ զոր փոփոխակի մացուց «քուբայ»ին Խօթը կէտերուն ծայրերը բացուած Խօթը ծակերուն իւրաքանչիւրին մէջ, խճանկարին պզտիկ քարերէն Խօթը հատին վրայ ձնչեց: Իսկայն թաղաւորին ամբողջ իրանը առանցքին վրայ դարձաւ, երևան հանելով լայն բացուածք մը, որ փարդարունած էր արկղի մը պէս, երկաթեայ դրուագներով և փայլուն պողպատե երկու դարակներով:

— Ահա կը տեսնես, վա՛ռէն, արկղը պարապ է:

— Արդարեւ այնպէս է: Այն ատեն եղբայրս առած պիտի ըլլայ նամակները:

Տասրուի մարդուն քով եկաւ և ըսաւ անոր.

— Վարպետութիւն մի՛ ծախեր ինձի: Ուրիշ թաքստոց մը կայ, ո՛ւր է:

— Չկայ:

— Դրամ կ'ուզես: Ո՞րչափ

— Տասը հազար:

— Մ. Անտէոմայ, այդ նամակները ձեզի համար տասը հազար ֆրանք կ'արժեն:

— Այո՛, ըսաւ պանքէոբ դօրաւոր ձայնով մը:

Վառէն գոցեց արկղը, «քուբայ»ին Խօթնոցը տաւ ալներեւ դարչանքով մը և դրաւ սուրին վրայ, ճիշտ միւսնոյն տեղը: Հերիւնը յաջորդաբար խօթեց «քուբայ»ին Խօթը կէտերուն ծայրերը: Ծանչիւն մը լսուեցաւ, բայց այս անգամ անակնկալ բան, արկղին մէկ մասը միայն իր առանցքին վրայ դարձաւ մեծ դրան հաստութեանը մէջ չինուած պզտիկ արկղ մը և ևս հանելով:

Նամակներուն ծրարը հոն էր, առառնով մը կապուած եւ կնքուած: Վառէն Տասրուի յանձնեց զայն: Այս վերջինը հաշցուց:

— Չէքը պատրաստ է, Մը. Անտէումա :

— Այո' :

— Քովերնի'դ է վերջին վաւերաթուղթը, զոր Լուի Լա-քամպէն առած էք և որ կ'ամբողջացնէ ընդծովեացին յատա-կադիծերը :

— Այո' :

Փոխանակութիւնը կատարուեցաւ : Տաքուի վաւերա-թուղթը և չէքը ղրպանը դրաւ և ծրարը Մ. Անտէումայի յանձնեց :

— Ահաւասիկ ձեր փափաքածը, պարոն, ըսաւ անոր :

Պանքէքը պահ մը վարանեցաւ, որպէս թէ կը վախնար ձեռք դպցնելէ այդ անիծեալ էջերուն, զորս փնտռած էր այն-քան սաստկութեամբ : Յետոյ ջղախն շարժումով մը առաւ :

Քովէս հեծեծանք մը լսեցի : Տիկին Անտէումայի ձեռքը բռնեցի : Սառած էր :

Տաքուի ըսաւ պանքէպին .

— Կարծեմ թէ, պարոն, մեր խօսակցութիւնը վերջա-ցած է : Օ՛հ, չնորակալութիւն չուզեր, կ'աղաչեմ : Դիպ-ուածը միայն ուղեց որ կարենամ օգտակար ըլլալ ձեզի :

Մ. Անտէումա հեռացաւ : Իր կնոջը կողմէ Լուի Լաքամ-պի ուղղուած նամակները կը տանէր :

— Սքանչելի է, պոռաց Տաքուի ուրախ դէմքով մը, ամէն բան լաւագոյն կերպով կարգադրուեցաւ : Այլ եւս կը մնայ մեր գործը կարգադրել, ընկե՛ր : Թուղթերը քովդ են :

— Ահաւասիկ :

Տաքուի ուշադրութեամբ պրպտեց, քննեց զանոնք : Յետոյ ղրպանը դրաւ :

— Աղէ՛կ, խօսքդ պահեցիր :

— Բայց...

— Բայց ի՞նչ :

— Երկու չէքերը... դրամը :

— Է՛ ուրեմն, մա՛րդուկս, դուն յանդուգն մէկն ես : Ի՛նչպէս, կը համարձակիս պահանջել :

— Կը պահանջեմ ինչ որ առնելիքս է :

— Ուրեմն քեզի բա՛ն մը կը պարտին քու գողցած թուղթերուդ համար :

Բայց մարդը ինքնիրմէ դուրս ելած կ'երեւար : Բարկու-թենէն կը դողար : Աչքերը արիւնով լեցուած էին :

— Դրամը... քսան հաղարը... թոթովեց :

— Անկարելի է...

— Դրամը...

— Քեզ տեսնեմ, խելքդ գլուխդ ժողվէ և դաշոյնդ հանդարտ ձգէ իր տեղը :

• Թեւը բռնեց ա՛յնչափ ուժգին կերպով որ մարդը ցաւէն պոռաց :

Տաքուի աւելցուց .

— Գնա՛, բարե՛կամ, օդ ա՛ռ որ բացուիս : Կ'ուզես որ առաջնորդեմ քեզ : Թափուր գետինէն պիտի անցնինք ու ես քեզի ցոյց պիտի տամ խեճեր, որոնց տակ...

— Ծիշդ չէ՛, ճիշդ չէ՛ :

— Բայց այո՛, ճիշդ է : Եօթը կարմիր կէտերով այդ երկաթեայ տախտակը հոնկէ գտնուեցաւ : Կը յիշե՛ս, Լուի Լաքամա միշտ իրեն հետ կը կրէր այդ տախտակը : Եղբայրդ ու դուն թաղեցիք զայն դիակին հետ... և ուրիշ բաներու հետ, որոնք մեծապէս պիտի շահագորդուեն դատական իշխա-նութիւնը :

Վառէն երեսը ձեռքերուն մէջ ծածկեց : Յետոյ ըսաւ .

— Աղէկ : Ես խաղի եկայ : Այլ եւս չխօսինք անոր վը-րայ : Բառ մը սակայն : Կ'ուղէի գիտնալ...

— Մտիկ կ'ընեմ :

— Այս երկու արկղներէն մեծին մէջ պզտիկ արկղ մը կար :

— Այո՛ :

— Երբ Յունիս 22-23ի գիշերը հոս եկաք, մէջն էր :

— Այո՛ :

— Ի՞նչ կը պարուենակէր...

— Ի՞նչ որ Վառէն եղբայրները դրած էին անոր մէջ, — Բաւական սէրուն հաւաքածոյ մը գոհարեղէններու, նդա-մանդներու և մարգարիտներու :

— Եւ առի՛ք զանոնք :

Առսկե՛ն Լիւրսե՛ն

— Հա՛րկաւ: Եթէ իմ տեղս ըլլայիր, ալիտի չառնէիր:

— Ուրեմն այդ արկղիկին անհետացումը հաստատելուն համար է որ եղբայրս անձնատպան եղաւ:

— Հաւանական է: Հաղարապետ Պօն Լիպէնի հետ ձեր թղթակցութեան անհետացումը բաւական չէր: Բայց արկղիկին անհետացումը... Ուրիշ հարցնելիք ունե՞ս:

— Սա՛ ալ պիտի հարցնեմ: Ձեր անունը:

— Ստիկա Կ'ըսես որպէս թէ վրէժինդբական գաղափարներ ունենայիր:

— Հա՛րկաւ: Բախտը դառնայ: Այսօր դուք ամէնէն գօրաւորն էք: Վաղը...

— Դուն գօրաւոր պիտի ըլլաս:

— Կը յուսամ: Ձեր անունը:

— Արսէն Լիւբէն:

— Արսէն Լիւբէն:

Մարդը գողգօջեց, լախտի հարուած մը ստացածի պէս: Կ'արծես թէ այդ երկու բառերը ամէն յոյս խլեցին իրմէ: Տառքի սկսաւ խնդալ:

— Ա՛հ, Կ'երեւակայես թէ Մ. Տիւբան մը կամ Տիւբօն մը պիտի կրնա՞ր կազմակերպել այս աղւոր գործը: Առնուաղն Արսէն Լիւբէն մը պէտք էր: Եւ հիմտի որ տեղեկացար, պըղտի՛կս, դնա վրէժինդբութիւնդ պատրաստէ: Արսէն Լիւբէն քեզի Կ'սպասէ:

* * *

— Տաւրուի՛, Տաւրուի՛, պոռացի տակաւին և ակամայ իրեն տալով այն անունը, որով ճանչցած էի զինք:

Թաւիշէ վարադոյրը մէկդի առի: Վազեց:

— Ի՛նչ է, ի՛նչ կայ, ըսաւ:

— Տիկէն Անտէում հիւանդ է:

Փութաց, աղեր հոտտել տուաւ անոր և ինամեղով մէկտեղ, ինծի հարցուց:

— Է՛, ի՛նչ պատահեցաւ ուրեմն:

— Նամակները, ըսի... Լուի Լաքօմպի նամակները, ջշրտ իր ամուսինի՛ն տուիք:

Ձեռքը ճակտին զարկաւ:

— Կարծեց թէ այդպէս ըրած էի... Բայց այո՛, վերջապէս, կրնար այդպէս կարծել: Ի՛նչ տխմար եմ:

Տիկէն Անտէում, սթափելով անյադօրէն մտիկ Կ'ընէր: Արսէն Լիւբէն թղթապանակէն հանեց պղտիկ ծրար մը, որ ամէն կերպով կը նմանէր Մ. Անտէումայի տարած ծրարին:

— Ահաւասիկ ձեր բուն նամակները, Տիկի՛ն, ըսաւ:

— Բայց, ... միւսները:

— Միւսներն ալ անոնց պէս են, բայց այս գիշեր իմ կողմէն ընդօրինակուած և ինամեղով կարդադրուած: Ձեր ամուսինը կարդացած ատեն ա՛յնչափ ուրախ պիտի ըլլայ որչափ մտքէն պիտի չանցընէ թէ անոնց տեղ ուրիշներ դրուած են, քանի որ ըստ երեւոյթին ամէն բան իր աչքին առջեւ տեղի ունեցաւ:

— Գիրը...

— Չկայ գիր մը դուր կարելի չըլլայ նմանցնել:

Տիկէն Անտէում շնորհակալութիւն յայտնեց երախտագիտական այն միւսնոյն խօսքերով, զորս պիտի ուզէր իբր դատակարարէն մարդու մը և հասկցայ թէ լսած ըլլալու չէր Վառէնի և Արսէն Լիւբէնի միջև փոխանակուած վերջին խօսքերը:

Ես չփոթութեամբ կը նայէի անոր, չգիտնալով թէ ի՛նչ ըսեմ այդ վաղեմի բարեկամին, որ ա՛յնչափ անակնկալ երեւոյթով մը կը ներկայանար ինծի: Լիւբէն, Լիւբէն էր: Աւելուրի ընկերս ուրիշ մէկը չէր բայց եթէ Լիւբէնը: Չարմանքս չէր փարատեր: Բայց ընք խիստ հանդարտօրէն ըսաւ...

— Կրնաք հրաժեշտ տալ Ժան Տաւրուի:

— Ո՛հ:

— Այո՛, Ժան Տաւրուի ճամբորդելու համար կը մեկնի: Մարտը կը զրկեմ զայն: Շատ կարելի է որ իրեն արմանի վախճան մը գտնէ հոն: Նայն իսկ կը խոստովանիմ թէ իր մտադրութիւնը այն է:

— Բայց Արսէն Լիւբէն մեզի կը մնայ, այնպէս չէ:

— Օ՛հ, առաջուրնէ աւելի: Արսէն Լիւբէն տակաւին իր ասպարէզին սկիզբն է և կը յուսայ:

Հետաքրքրութեան անդամադրելի շարժումով մը մօտեցայ և Տիկին Անտէոմայէն քիչ մը հեռացնելով զայն՝ ըսի.

— Վերջապէս դա՞մք ուրեմն երկրորդ թաքստոցը, ուր կը գտնուէր նամակներու ծրարը:

— Բաւական նեղութիւն քաշեցի: Երէկ միայն, կէս օրէն ետքը, ձեր պառկած միջոցին դտայ: Եւ սակայն Աստուած գիտէ թէ ո՞րչափ դիւրին էր: Բայց ամէնէն պարզ բաները անոնք են, որոնց վրայ ամէնէն ետքը կը մտածուի:

Եւ «քուբա»յին եօթնոցը ցոյց աւելով աւելցուց.

— Աղէկ գուշակած էի թէ մեծ արհիւլ բանալու համար պէտք էր այս քարդը խճանկար մարդուկին սուրին վրայ դրնել:

— Ինչպէս գուշակած էիք:

— Շատ դիւրաւ: Իմ մասնաւոր տեղեկութիւններու համեմատ, Յունիս 22ի իրիկունը հոս եկած ատեն...

— Ինչմէ բաժնուելէ ետք...

— Այո՛, և ընտրուած խօսակցութիւններով ձեզ ենթարկելէ ետք մտքի ա՛յնպիսի վիճակի մը որ ձեզի պէս ջղային մէկը, որ չուտով կը տպաւորուի, առանց անկողնէն դուրս ելլելու, պիտի թողուր որ ուղածիս պէս գործեմ:

— Տրամարանութիւնը ճիշդ էր:

— Ուստի հոռի եկած ատենս գիտէի թէ գաղտնի փականքով սնտուկի մը մէջ արկղիկ մը կար և թէ «քուբա»յին եօթնոցը անոր բանալին էր: Կը մնար ուրեմն այդ «քուբա»յին եօթնոցը դնել տեղ մը, որ ականբեկ կերպով իրեն վերապահուած ըլլար: Մէկ ժամուան քննութիւնը բաւական եղաւ ինծի:

— Մէկ ժամ:

— Խճանկարէ մարդուկը դիտեցէք:

— Մերունի կայսրը:

— Այո ձերունի կայսրը բոլոր խաղի թուղթերուն «քուբա»յին «պէյ»ը՝ Կարողորը կը ներկայացնէ:

— Արդարեւ այդպէս է... բայց «քուբա»յին եօթնոցը ինչո՞ւ երբեմն մեծ և երբեմն պղտիկ արկղը կը բանայ: Եւ ինչո՞ւ նախ մեծ արկղը միայն բացիք:

— Ինչո՞ւ, բայց վասն զի միշտ կը յամառէի «քուբա»յի եօթնոցը միենայն ձեռով դնելու: Երէկ միայն նշմարեցի թէ զայն դարձնելով, այսինքն եօթնորորդ կէտը, որ մէջտեղինն է, վերի կողմը դարձնելով փոխանակ վարի, եօթը կէտերուն շարժուածքին ձեւը կը փոխուէր:

— Հարկա՛ւ:

— Անշուշտ հարկաւ, բայց հարկ էր մտածել:

— Ուրիշ բան մը հարցնեմ: Նամակներուն պատմութիւնը չէի՞ք գիտեր. երբ տակաւին Տիկին Անտէոմա...

— Իմ առջեւ չէ՞ր խօսած: Այո՛: Մատուկին մէջ արկղիկէն զատ երկու եղբայրներուն նամակները միայն դրած էի, — Նամակներ, որոնք իրենց դաւաճանութիւնը յայտնեցին ինծի:

— Վերջապէս դիպուածով էր որ նախ և առաջ երկու եղբայրներուն պատմութիւնը վերակազմեցիք, յետոյ ընդծովեային յատակագիծերը և միւս թուղթերը դտան:

— Այո՛, դիպուածով:

— Բայց ի՞նչ նպատակով փնտռեցիք...

Տասրուի խօսքս ընդմիջեց խնդալով.

— Տէ՛ր Աւտուած, այս գործը ո՞րչափ կը շահագրգռէ ձեզ:

— Կը խանդավառէ:

— Է՛՛ ուրեմն, քիչ մը ետքը, երբ տիկին Անտէոման տուն տանիմ և Էֆօ Տը Ֆոանսին դրկեմ դրելիք երկտողս, կուգամ և մանրամասնօրէն կը խօսինք:

Նստաւ և զրեց մէկը այն պղտիկ ղեկոյցներէն, ուր ի յայտ կուգայ իր քմայքը: Ո՞վ չի յիշեր այն աղմուկը զոր այս ղեկոյցը ըրաւ բովանդակ աշխարհի մէջ:

Ահաւասիկ այդ ղեկոյցը.

«Արեւն Լիւբէն լուծեց հանելուկը, զոր վերջերս մէջտեղ դրած էր Սալվաթօն: Զեռք անցուցած ըլլալով ճարտարագէտ Լուի Լաքօմպի բոլոր թուղթերը և իսկական յատակագիծերը, ծովային նախարարին ղրկեց զանոնք: Այս առթիւ հանգանակութիւն մը կը բանայ պետութեան նուիրելու համար այս յատակագիծերուն համեմատ չինուած ա-

ուսյին ընդծովեան: Եւ ինք այս հանդանակութեան գլուխը
կ'արձանագրուի 20,000 ֆր.ի գումարով»:

— Մ. Անտէռմայի չէքերուն քսան հազար ֆրանքը, ը-
սի, երբ դրածը ինծի տուաւ որ կարգած:

— Ճիշդ: Արդար է որ Վառէն մասամբ քաւէ իր դա-
ւաճանութիւնը:

* * *

Եւ ահա թէ ինչպէս հանչցայ Արսէն Լիւբէնը: Ահա թէ
ի'նչպէս դիտցայ որ Ժան Տասըրի, ահումբի ընկերը, ուրիշ
մէկը չէր բայց եթէ Արսէն Լիւբէնը ազնուական գողը: Ահա
թէ ի'նչպէս բարեկամական խիտ հաճելի կապեր հաստատե-
ցի մեր մեծանուն մարդուն հետ և թէ ի'նչպէս քիչ քիչ,
չնորհիւ այն վստահութեան, որով կը հաճի պատուել զիս,
եղայ իր ամէնէն խոնարհ ամէնէն հաւատարիմ և ամէնէն
երախտազէտ պատմադիրը:

Վ Ե Ր Զ

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

ՏԻԿԻՆ ԻՄՊԵՌԻ ԴՐԱՄԱՐԿՂԸ

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0171935

